

РОЗДІЛ 1 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 37.046/304:364-7

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.3.1>

Валентина АНГОЛЕНКО

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри соціальної роботи, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, пров. Шота Руставелі, 7, м. Харків, Україна, 61001

ORCID: 0000-0001-6673-4494

Вікторія ГЕРАСИМЕНКО

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної роботи, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, пров. Шота Руставелі, 7, м. Харків, Україна, 61001

ORCID: 0000-0001-9078-5080

Наталія ПЕЧЕРИЦЯ

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри соціальної роботи, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, пров. Шота Руставелі, 7, м. Харків, Україна, 61001

ORCID: 0000-0002-9219-2294

Бібліографічний опис статті: Анголенко, В., Герасименко, В., Печериця, Н. (2021). Досвід реалізації неформальної освіти дорослих у сфері соціальної роботи. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 3–9, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.3.1>

ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

У статті наведено досвід реалізації неформальної освіти дорослих у сфері соціальної роботи. Визначено актуальність розвитку різноманітних видів неформальної освіти. Конкретизовано поняття неформальної освіти дорослих і визначено його характерні особливості. Наведено ознаки неформального навчання: добровільність, доступність, здобуття у різних місцях і в різних ситуаціях тощо. Виокремлено характеристики неформальної освіти дорослих: орієнтування на освітні запити різних груп населення, мотивацію, внутрішню відповідальність і т. д. Установлено, що неформальна освіта дорослих може здійснюватися різними суб'єктами освітнього простору: комерційними недержавними організаціями, неформальною освітою у «третьому секторі» та державними установами. У статті висвітлено досвід неформальної освіти дорослих за умов освітнього середовища Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (КЗ «ХГПА» ХОР). Зокрема, охарактеризовано створену в академії систему гендерної просвіти, спрямовану на підвищення рівня гендерної грамотності фахівців із соціального і соціально-правового захисту та надання соціальних послуг: персоналу уповноваженого органу з питань пробації, волонтерів пробації; працівників територіальних центрів соціального обслуговування, державних і не державних соціальних служб; працівників соціально-психологічної служби закладів середньої та вищої освіти, викладачів вищої школи, які опікуються підготовкою майбутніх соціальних працівників тощо. До викладання були залучені висококваліфіковані фахівці: експертки з гендерних питань, тренерки, досвідчені викладачі, доктори та кандидати наук. Перспективним напрямом подальшого наукового пошуку може бути здійснення порівняльного аналізу закордонного та вітчизняного досвіду, а також концепцій і стратегій розвитку освіти дорослих.

Ключові слова: неформальна освіта, дорослі, соціальна робота, компетентність, розвиток.

Valentyna ANHOLENKO

PhD in Pedagogy, Lecturer at the Department of Social Work, Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy” of Kharkiv Regional Council, 7 Shota Rustaveli Lane, Kharkiv, Ukraine, 61001

ORCID: 0000-0001-6673-4494

Viktoriiia HERASYMENKO

PhD in Pedagogy, Senior Lecturer at the Department of Social Work, Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy” of Kharkiv Regional Council, 7 Shota Rustaveli Lane, Kharkiv, Ukraine, 61001

ORCID: 0000-0001-9078-5080

Nataliia PECHERYTSIA

PhD in Pedagogy, Lecturer at the Department of Social Work, Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy” of Kharkiv Regional Council, 7 Shota Rustaveli Lane, Kharkiv, Ukraine, 61001

ORCID: 0000-0002-9219-2294

To cite this article: Anholenko, V., Herasymenko, V., Pecherytsia, N. (2021). Dosvid realizatsii neformalnoi osvity doroslykh u sferi sotsialnoi roboty [Experience of implementation of non-formal adult education in the field of social work]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 3–9, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.3.1>

EXPERIENCE OF IMPLEMENTATION OF NON-FORMAL ADULT EDUCATION IN THE FIELD OF SOCIAL WORK

The article presents the experience of implementing non-formal adult education in the field of social work. The relevance of the development of various types of non-formal education is determined. The concept of non-formal adult education is concretized and its characteristic features are determined. Signs of non-formal learning are given: voluntariness, accessibility, acquired in different places and in different situations, etc. The characteristics of non-formal adult education are highlighted: focusing on the educational needs of different groups of the population, motivation, internal responsibility, etc. It is established that non-formal adult education can be carried out by various subjects of the educational space: commercial non-governmental organizations, non-formal education in the “third sector” and government agencies. The article highlights the experience of non-formal adult education in an educational environment Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian – Pedagogical Academy” of the Kharkiv regional council. In particular, the system of gender education created at the academy is described, which is aimed at increasing the level of gender literacy of specialists in social and socio-legal protection and provision of social services: staff of the authorized body for probation, probation volunteers; employees of territorial centers of social services, state and non-state social services; employees of the social and psychological service of secondary and higher education institutions, teachers of higher schools who take care of the training of future social workers, etc. Highly qualified specialists were involved in teaching: gender experts, trainers, experienced teachers, doctors and candidates of science. A promising area of further research may be the implementation of comparative analysis of foreign and domestic experience, as well as concepts and strategies for the development of adult education.

Key words: non-formal education, adults, social work, competence, development.

Актуальність проблеми. У зв'язку із глобальними соціальними перетвореннями, переходом до інформаційної цивілізації неформальна освіта дорослих є надзвичайно важливим питанням сьогодення, оскільки сучасні трансформації висувають нові вимоги до особистості та рівня освіти загалом. У зв'язку із цим дедалі актуальнішим стає питання неформальної освіти особистості, безпосередньо пов'язаної зі зростанням особистісної та професійної компетентності людини, розвитком її самореалізації, що забезпечить надалі гармонійний соціальний розвиток людського капіталу та підвищить рівень освіти у суспільстві загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кожна країна світу проходить свій шлях роз-

витку, а це накладає відбиток на становлення національної системи освіти. За умов інтеграції країн у спільне освітнє та наукове середовище важливого значення набуває узгодження на міжнародному рівні основних положень і понять у галузі освіти.

Проблеми розвитку різноманітних видів неформальної освіти в Україні та за кордоном стали об'єктом вивчення численних українських науковців останнього періоду – В. Александрова (неформальна освіта у контексті неперервної), О. Василенко (неформальна освіта дорослих як проблема теорії та практики освітньої діяльності), А. Гончарук (освіта дорослих і її неформальні форми у зарубіжних країнах),

Н. Ничкало (основи неформального професійного навчання), О. Рассказова (розвиток неформальної освіти як складової частини освіти упродовж життя) та ін.

Мета дослідження – розкрити досвід реалізації неформальної освіти дорослих у сфері соціальної роботи у Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на тему нашого дослідження спочатку конкретизуємо поняття неформальної освіти дорослих і визначимо її характерні особливості.

У Меморандумі неперервної освіти Європейського Союзу підкреслюється, що неформальна освіта є рівноправною складовою частиною освітнього процесу протягом усього життя. Основною метою неформальної освіти є пошук адекватних відповідей таким викликам у сфері освіти, як: занепад громадської та політичної участі населення, вимоги інформаційного суспільства, міжнародна інтеграція, активізація процесів глобалізації та поглиблення бар'єрів між системними змінами економіки, з одного боку, і формальною освітою, з іншого (Меморандум Європейської Комісії, 2000).

Аналіз Міжнародної стандартної класифікації освіти, розроблена у рамках діяльності ЮНЕСКО, визначає неформальну освіту як освіту, яка «інституціалізована, цілеспрямована і спланована особистістю або організацією, що забезпечує надання освітніх послуг». Головною характеристикою неформальної освіти вважається те, що вона є додатковою і / або альтернативою до формальної освіти у процесі навчання впродовж всього життя (МСКО, 2011).

Закон України «Про освіту» унормовує освіту дорослих (ст. 18), зокрема визначає її як складову частину освіти впродовж життя, спрямовану на реалізацію права кожної повнолітньої особи на безперервне навчання з урахуванням особистісних потреб, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки. За цим законом органи державної влади й органи місцевого самоврядування створюють умови для формальної, неформальної та інформальної освіти дорослих.

Неформальну освіту визначено як освіту, яка здобувається зазвичай за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але

може завершуватися присвоєнням професійних та / або присудженням часткових освітніх кваліфікацій (Закон України «Про освіту», 2017).

За визначенням А. Гончарук, неформальна освіта є організованою, структурованою та цілеспрямованою навчальною діяльністю, що здійснюється за межами закладів формальної освіти, спрямована на задоволення найрізноманітніших освітніх потреб різних, у тому числі вікових груп населення, та не надає легалізованого диплома (Гончарук, 2012).

Науковиця Н. Терьохіна здійснила аналіз документів, розроблених Радою Європи, і визначила такі ознаки неформального навчання: добровільність; доступність кожному; здобуття у різних місцях і в різних ситуаціях; пов'язаність процесу навчання із педагогічними цілями; доповнення інших складових частин навчання протягом усього життя, зокрема формального навчання; надання переваги компетентностям, які придбані активною участю в діяльності, повсякденному житті; опору на досвід і дію і прагнення до задоволення потреб учасників (Терьохіна, 2014).

На основі узагальнення міжнародного досвіду неформальної освіти виокремлюємо такі характеристики: «орієнтацію на конкретні освітні запити різних соціальних, професійних, демографічних груп населення; піклування про певні категорії осіб; відсутність примусового характеру, підставою є особистісна мотивація дорослих людей; високий особистісний сенс навчання; внутрішня відповідальність тих, хто навчається, за результат освітньої діяльності; розвиток якостей особистості, що забезпечують передумови для гідного особистого життя, успішної участі у суспільній і трудовій діяльності; забезпечення можливості краще розуміти і, за необхідності, змінювати навколишню соціальну структуру; розвиток мобільності за умов сучасного світу, що швидко змінюються; гнучкість в організації та методах навчання; високий рівень активності тих, хто навчається; самооцінка слухачами отриманих результатів на основі значимих для них критеріїв; основою відносин між тими, хто навчає, і тими, хто навчається, є взаємоповага, демократична культура, культура участі» (Гончарук, 2012).

Аналізуючи наукові дослідження з окресленої проблеми, можемо стверджувати, що неформальна освіта здійснюється різними

суб'єктами освітнього простору (у тому числі і громадськими, некомерційними організаціями), спрямована на адаптацію дорослої людини до швидко змінюваного соціального, економічного, технологічного, політичного середовища, її інтеграцію в соціум, активізацію участі у суспільних процесах, постійне оновлення знань, навичок і умінь незалежно від віку особи. Окрім того, неформальна освіта покликана підтримувати на необхідному рівні соціальну й освітню компетентність фахівця. Ефективність такої підтримки зумовлена низкою властивостей неформальної освіти, які вигідно відрізняють її від формальної освіти. Серед цих властивостей слід виділити насамперед її гнучкість, котра виявляється у можливості досить швидко з'ясувати соціально-освітні потреби суб'єктів соціальної підтримки дітей з аутизмом, які опинилися у кризовій ситуації, розробити навчальні програми, спрямовані на заповнення дефіциту соціально-освітньої компетентності, що виникла у людини у кризовій ситуації, підібрати команду тренерів, котрі володіють необхідними знаннями та технологіями, створити умови, комфортні для навчання з урахуванням їх соціально-психологічних, соціально-педагогічних та інших особливостей, що стали наслідком впливу на них кризової ситуації (Лук'янова, 2014).

Виходячи з вище означеного, можемо стверджувати, що сьогодні неформальна освіта – це освіта інституціолізована, цілеспрямована та спланована закладом освіти без надання освітніх програм і кваліфікацій, визнаних національними органами управління освітою, або без кваліфікацій взагалі, яка є додатковою, альтернативною та / або доповняльною до формальної освіти у процесі освіти впродовж життя; слугує забезпеченню права осіб будь-якого віку на доступ до освіти, але не передбачає обов'язкової безперервної структурованої послідовності у здобутті освіти та може бути короткотерміновою і невеликої або великої інтенсивності, зокрема у формі короткотермінових курсів, семінарів, практичних занять. Хоча неформальна освіта безпосередньо не приводить до формальних кваліфікацій, визнані формальні кваліфікації можуть бути отримані шляхом освоєння певної сукупності окремих програм неформальної освіти та відповідного визнання уповноваженим органом

набутих знань, умінь, інших компетентностей (Ничкало, 2014).

Сфера неформальної освіти сьогодні неоднорідна, розвивається здебільшого стихійно та представлена різними організаціями зі своїми цілями, інтересами та відмінностями у підходах, принципах і способах організації діяльності. Проаналізувавши наукову літературу, можемо виокремити три основні групи надання таких послуг: комерційні недержавні організації; неформальну освіту у «третьому секторі», що надається некомерційними недержавними організаціями та структурами; додаткову освіту у державному секторі (державні установи).

Розглянемо ці сегменти неформальної освіти дорослих детальніше. Перелік програм неформальної освіти на комерційному ринку освітніх послуг є надзвичайно широким за своєю тематикою та формами. Це ціла низка комерційних курсів і семінарів для професійного й особистісного росту означеного фахівця. Здебільшого таке навчання має практико-орієнтований характер і базується на проектному методі, що дозволяє слухачеві вирішувати реальні проблеми, які виникають у нього на робочому місці.

Нині приватні освітні послуги, як і послуги в некомерційній сфері, переважно мають додатковий компенсуючий характер і виконують факультативну функцію щодо основної формальної освіти.

Громадські організації у своїх програмах зосереджуються на розвитку особистості, її соціальних і громадянських компетентностей, задоволенні інших освітніх запитів людини, пов'язаних зі швидкою мінливістю навколишньої дійсності.

Освітні програми некомерційних недержавних організацій більшою мірою орієнтовані на результат, ніж на процес, участь у них заснована виключно на принципі добровільності. Тут відбувається пошук нових форм організації освітніх програм, інновацій, експериментів не лише у сфері освіти дорослих, а й освіти загалом (Голубенко, 2017).

У неформальній освіті зазвичай немає такого поняття, як навчальний рік. Тривалість навчання може бути від однієї години (наприклад, для окремої лекції), кількох днів (тренінг) до декількох років (тривалий навчальний курс). Хоча, як зазначалося, практика показує, що у неформальній освіті переважають саме короткостро-

кові освітні курси. Низка організацій достатньо успішно займається просуванням такої демократичної та доступної форми неформальної освіти суб'єктів соціальної підтримки дітей з аутизмом, як навчальні гуртки (Василенко, 2014).

Державні установи та структури додаткової освіти. Говорячи про цю групу неформальної освіти дорослих, необхідно враховувати, що термін «неформальна освіта» можна застосувати до цієї групи досить умовно, оскільки більше їм відповідає термін «додаткова освіта дорослих», закріплений у нормативних документах; для більшості державних установ освіти програми неформальної освіти в рамках додаткової освіти дорослих є не основним видом діяльності, а другорядним, що дозволяє заробляти додаткові кошти; йдеться насамперед про намір відомчих установ підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів зберегти своє існування і пристосуватися до нових реалій; можна говорити про розширення функцій установ вищої освіти, при яких з'явилися спеціалізовані навчальні центри, що пропонують для дорослих освітніх послуг на комерційній основі поза рамками здобуття вищої освіти; існує ціла низка державних провайдерів освітніх послуг із соціальної та культурно-масової сфери, для яких цей вид діяльності має неформальний характер і не передбачає видачу дипломів і сертифікатів встановленого зразка. До них належать, наприклад, центри соціального обслуговування населення, будинки культури, центри мистецтв і художньої творчості тощо. Освітні програми таких структур схожі багато в чому з тими, що пропонують недержавні організації відповідних напрямів (Александров, 2012).

Сьогодні Україна приєдналася до міжнародної спільноти, взявши на себе зобов'язання щодо забезпечення рівності прав усіх верств населення. Необхідність забезпечення у суспільстві гендерної рівності означена як п'ята ціль серед цілей сталого розвитку.

Проблема необхідності запровадження гендерно чутливого підходу у соціальну роботу з населенням загострюється за умов зміни концепції та пошуку нових форм професійної взаємодії у системі «соціальний працівник – клієнт – територіальна громада»; її вирішення вимагає підвищення рівня гендерної грамотності та культури фахівців під час надання соціальної допомоги та підтримки вразливих верств населення,

територіальної громади. Хоча усі означені практики є досить ефективними, у зв'язку з підвищенням вимог до фахівців із роботи у територіальній громаді постає необхідність узагальнення набутого досвіду та створення й апробації принципово нової системи гендерної просвіти працівників соціальної сфери.

Таким осередком виступає Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (КЗ «ХГПА» ХОР), у якому разом із Центром гендерної культури та Північно-Східного Міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань і пробації Міністерства Юстиції було запроваджено «Гендерний відкритий університет» (ГВУ) – інноваційний пілотний партнерський проект, реалізація якого розпочалася у квітні – травні 2017 р. у рамках проекту «Єдина соціальна мережа» за підтримки Харківської міської ради. Метою проекту є спільне створення сторонами партнерами на базі КЗ «ХГПА» ХОР пілотної інноваційної структури – «Гендерний відкритий університет», спрямованої на підвищення рівня гендерної грамотності та культури у професійному середовищі, забезпечення процесу гендерної просвіти фахівців із соціального і соціально-правового захисту й надання соціальних послуг, зокрема: персоналу уповноваженого органу з питань пробації, волонтерів пробації; працівників територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг), державних і недержавних соціальних служб; працівників соціально-психологічної служби закладів середньої та вищої освіти, викладачів вищої школи, які опікуються підготовкою майбутніх соціальних працівників. До викладання були залучені висококваліфіковані фахівці: експертки з гендерних питань, тренерки Центру гендерної культури, досвідчені викладачі кафедри соціальної роботи Харківської гуманітарно-педагогічної академії, доктори та кандидати наук.

До складу слухачів пілотного курсу увійшли представники адміністрації та співробітники центру «Компас» Харківського благодійного фонду «Благо», районних відділів соціальної допомоги м. Харкова, відновлювано-реабілітаційних центрів для алко- і наркозалежних, благодійного фонду «Матері проти наркотиків» та ін.

У Центрі гендерної культури відбулася очна шоста сесія регіонального проекту «Гендерний

відкритий університет: гендерна грамотність і культура студентської молоді». Навчання було орієнтоване на активних здобувачів вищої освіти, зацікавлених у здобутті знань про новий розподіл гендерних ролей у сучасному житті, можливості та виклики, що постають перед жінками та чоловіками у суспільстві рівних можливостей. Набуті під час навчання практичні вміння дозволять кваліфіковано впливати на систему гендерних відносин в особистому житті й у професійній діяльності (незалежно від її напрямку). Заняття у неформальній атмосфері проводили експерти й експертки з питань гендерної рівності та недискримінації, соціального виховання, безпеки життєдіяльності, сексуальної просвіти молоді.

У зв'язку із пандемією та введенням карантинних обмежень дедалі частіше використовується дистанційне навчання, і кількість дистанційних програм у сфері неформальної освіти постійно збільшується. Завдяки розвитку інформаційних технологій дистанційний формат освіти дозволяє гармонійно поєднувати групові заняття в очному вигляді та віртуальному просторі, а також самостійну роботу з використанням інформаційних технологій. Ця технологія забезпечує гнучкий графік навчання, індивідуальний підхід до кожного слухача програми. Багаторівнева структура дистанційних програм бізнес-освіти передбачає можливість старту навчання з різних рівнів програми.

З метою впровадження новітніх механізмів неформальної освіти науково-педагогічних працівників, аспірантів і здобувачів вищої освіти в межах закладу вищої освіти у КЗ «ХГПА» ХОР було проведено інтегрований курс онлайн-лекцій «Інклюзивна освіта» із залученням іноземних фахівців Istituto Don Calabria, Italia. Під час онлайн-курсу було впроваджено підхід Istituto Don Calabria щодо інклюзивної освіти в Італії: зокрема, основні надбання профільних фахівців щодо прийняття та застосування біопсихосоціального підходу, процесу включення та багатофункціонального втручання, спрямованих на всебічну соціалізацію осіб із особливими освітніми потребами. Курс лекцій розрахований на 1 кредит ECTS (15 год аудиторних занять у форматі вебінарів і 15 год самоосвіти) із залученням іноземних фахівців провідних ЗВО та реабілітаційних установ Італії.

У лютому 2021 р. в закладі вищої освіти спільно з Усеукраїнською громадською організа-

цією «Асоціація корекційних педагогів України» та Благодійним фондом «Квіти життя» розпочалася реалізація проєктної роботи «Основи волонтерства в інклюзивному освітньому середовищі» у рамках Стратегії розвитку Харківської області на 2021–2027 рр., метою діяльності якого є підвищення рівня знань суб'єктів соціальної підтримки з таких тем, як: волонтерство як феномен цивілізованого суспільства; особливості волонтерства у закладах освіти інклюзивного спрямування; інформаційно-комунікаційні технології у роботі волонтерів за умов інклюзивного освітнього середовища; функціональна роль особистісних ресурсів у роботі фахівців спеціальної та інклюзивної освіти; немовленнєві діти в інклюзивному просторі: стратегії, технології, підходи; підказки як інструмент підвищення ефективності навчання та виховання дітей з аутизмом; візуальний розклад: як навчити виконувати завдання без контролю дорослого; самостимулятивна поведінка у людей з аутизмом: причини та методи корекції. Курс розраховано на 1 кредит ECTS, 30 год (16 год навчання онлайн, 14 год самоосвіти). Після успішного завершення курсу слухачам надається сертифікат.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, інноваційні освітні перетворення у сучасній системі освіти потребують фахівця нового типу та висувають певні вимоги до його підготовки. Неформальна освіта дорослих є однією із ключових складових частин концепції освіти впродовж усього життя. Основна освіта, яка виступає у формі загальної масової, необхідної й обов'язкової для кожного члена суспільства, дедалі більше потребує доповнення видами та формами навчання, що відповідають освітнім потребам у зв'язку з особистісними потребами громадян, які мають стійку тенденцію до зростання. Тому поступово відбувається відмова від державної монополії освіти дорослих і перехід до багатопольярної системи, заснованої на балансі інтересів держави, різних соціальних груп та індивідів. Сучасна складна система освіти дорослих характеризується збільшенням і розширенням програм неформальної освіти, спрямованих як на професійний, так і особистісний розвиток висококваліфікованого фахівця. Подальшим напрямом дослідження є порівняльний аналіз закордонного та вітчизняного досвіду, концепцій і стратегій розвитку освіти дорослих.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Александров В.Т. Державні механізми управління якістю неперервної освіти в Україні : монографія. Суми : Сумський державний університет. 2012. 366 с.
2. Василенко Н.Г. Стан і проблеми запровадження системи визнання результатів неформального професійного навчання в Україні. *Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності*. Київ, 2014. С. 130–138.
3. Голубенко Т.О. Формальна та неформальна освіта майбутніх соціальних працівників. *Науковий часопис Національного педагогічного ун-ту ім. М.П. Драгоманова. Серія II, Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2017. Вип. 23. С. 153–158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2017_23_28.
4. Гончарук А. Неформальна освіта дорослих у країнах ЄС. *Педагогічні науки*. № 54. 2012. С. 31–36.
5. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
6. Лук'янова Л.Б. Концептуальні засади формування законодавства у галузі освіти дорослих. *Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності*. Київ : ІПК ДСЗУ, 2014. С. 52–59.
7. Меморандум Європейської Комісії 2000. Рекомендація 1437 (2000) Про неформальну освіту. URL: <http://www.coe.kiev.ua/docs/pace/rec1437%282000%29.htm>.
8. Міжнародна стандартна класифікація освіти. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/isced-2011-ru.pdf>.
9. Ничкало Н.Г. Неперервна професійна освіта як світова тенденція. Професійна освіта в зарубіжних країнах : порівняльний аналіз. Черкаси : ВІБІР, 2014. 322 с.
10. Терьохіна Н. Неформальна освіта як важлива складова системи освіти дорослих. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2014. № 6 (20). С. 109–114.

REFERENCES:

1. Aleksandrov, V.T. (2012). *Derzhavni mekhanizmy upravlinnia yakistiu neperervnoi osvity v Ukraini*. [State mechanisms of quality management of continuing education in Ukraine]. Sumy: Sumskiy derzhavnyi universytet [in Ukrainian].
2. Vasylenko, N.H. (2014). *Stan i problemy zaprovadzhennia systemy vyznannia rezultativ neformalnoho profesiinoho navchannia v Ukraini*. [Status and problems of introduction of the system of recognition of results of non-formal vocational training in Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].
3. Holubenko, T.O. (2017). *Formalna ta neformalna osvita maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv*. [Formal and non-formal education of future social workers]. Kyiv. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2017_23_28 [in Ukrainian].
4. Honcharuk, A. (2012). *Neformalna osvita doroslykh u krainakh YeS*. [Non-formal adult education in EU countries]. Pedagogichni nauky. № 54 [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy “Pro osvitu” (2017). [The Law of Ukraine “On Education”]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
6. Lukianova, L.B. (2014). *Kontseptualni zasady formuvannia zakonodavstva u haluzi osvity doroslykh*. [Conceptual bases of formation of the legislation in the field of adult education]. Kyiv: IPK DSZU [in Ukrainian].
7. *Memorandum Yevropeiskoi Komisii, (2000). Rekomendatsiia 1437 Pro neformalnu osvitu*. [Memorandum of the European Commission. Recommendation 1437. On non-formal education]. Retrieved from: <http://www.coe.kiev.ua/docs/pace/rec1437%282000%29.htm>. [in EU].
8. *Mizhnarodna standartna klasyfikatsiia osvity* [International Standard Classification of Education]. Retrieved from: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/isced-2011-ru.pdf> [in Ukrainian].
9. Nychkalo, N.H. (2000). *Neperervna profesiina osvita yak svitova tendentsiia*. [Continuing professional education as a global trend]. Cherkasy: VYBIR [in Ukrainian].
10. Terokhina, N. (2014). *Neformalna osvita yak vazhlyva skladova systemy osvity doroslykh*. [Non-formal education as an important component of the adult education system]. № 6 (20) [in Ukrainian].